

## SHÍGARMALARDÍN KÓRKEM-MUZÍKALÍQ OBRAZLARÍ ÚSTINDE ISLEW HÁM KONCERTKE SHÍGÍW USHÍN TAYARLÍQ

A.K.Bekpolatova – docent

*Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti Nókis filiali*

**Tayanch so‘zlar:** xor ijrochiligi, badiiy obraz, musiqiy asar, dirijyorlik, konsertga tayyorgarlik, vokal tahlil, texnik mashqlar, sahna madaniyati, ansambl uyg‘unligi, musiqiy ifoda.

**Ключевые слова:** хоровое исполнительство, художественный образ, музыкальное произведение, дирижёрская работа, подготовка к концерту, вокальный анализ, технические упражнения, сценическая культура, ансамблевое единство, музыкальная выразительность.

**Key words:** choral performance, artistic image, musical composition, conducting, concert preparation, vocal analysis, technical exercises, stage culture, ensemble unity, musical expression.

Shígarma ústinde islew tiykarinan úsh basqishtan ibarat bolıp: birinshiden, dirijyordín ózi shígarmanı jaqsılap úyrenip shígıwı hám xor menen islesiwge tayarlıq kóriwi kerek, ekinshiden shígarmanı xorga úyretiwı kerek, úshinshiden koncertlerde atqarıp shígıwı kerek boladı.

Muzikalıq shígarma ústinde islew dirijyor hám xor jámaátiniń úzliksiz rawishte dóretiwshilik jumısları menen tıgız baylanıslı bolıwı tiyis. Shígarma hár tárepleme analiz qılınıp, onı xor jámaátine úyretiw hám koncertlerge alıp shígıw procesleride shígarma ústinde islew bolıp esaplanadı. Sebebi, atqarıw waqtında (baslangısh dáwirlerde) shígarma ústinde jumıs alıp barıladı. Úyrenilgen shígarmanıń hámneside kewlińdegidey joqarı dárejede jaqsı bola bermeydi. Repeticiya hám koncertlerde shígarmalar hár tárepleme pisip jetilisip, kemshilikleri tolıqtırılıp bara beredi. Akkordlardıń esitiliwi, partiyalardıń uyǵınlıǵı jaqsılanıp baradı. Atqarıwshılar bolsa, tinlawshılarga shígarmanıń tiykarǵı mazmun mánisin jetkerip beriw ushın atqarıwshılıq sheberliklerin iske qosadı.

Xormeyster xor shígarmasınıń jámaátke úyretiwden aldın hár tárepleme analiz qılıp puqta úyrenip shígıwı, yadlap alıwı tiyis. Shígarmanı úyreniwde; ulıwma analiz, muzikalıq-teoriyalıq analiz, vokal-xor máseleleri boyınshada analiz qılıw zárúr. Ulıwma analiz qılǵanda shígarma hám kompozitor, tekst avtorı haqqında maǵlıwmatlar toplap, shígarmanıń jazılǵan dáwiri, kompozitorardıń dóretiwshiligi haqqında maǵlıwmatlar menen tanısıp shıǵıladı. Shígarmadaǵı poetik teksttiń mazmunı anıqlanǵannan soń muzıkaǵa sáykes keliw yamasa kelmewi anıqlanadı. Onnan keyin bolsa muzikalıq teoriyalıq tárepten analiz qılınıp, bunda shígarmanıń qanday muzikalıq formada jazılǵanlıǵı, jazılıw usılı hám faktura jazıwı, lad hám tonlıǵı, muzikalıq tematikası, ólshem hám ritm, temp hám garmoniyası, dinamik túrleri hám basqalar anıqlanadı.

Vokal-xor analizinde xordıń túri hám kórinisi (hayallar, erkekler yamasa aralas, birinshi, ekinshi, úshinshi hám tórtinshi xorlar), xordaǵı saz hám intonaciya, ansambl, dawıs partiyaları, olardıń diapazonları, nápes, sóz anıqlıǵı (dikciya), tessiturasında ushıraytuǵın qıymshılıqlar hám olardı boldırmawdıń aldın alıw jolları úyreniledi. Xormeyster shígarmanı muzıka asbabında yamasa fortepianoda shertip, xor partiyaların, interval hám akkordlardı úyreniwı, hár bir dawıs partiyaların tásirli etip aytıp biliwi kerek. Bul nárese istin ónimdarlıǵın asırıp xorga úyretiw barısın tezlestiredi. Shígarmanıń vokal-intonaciya, teoriyalıq hám basqa tárepleri puxta úyrenilgennen soń, usı shígarmanı dirijyorlıq etiw texnikası ústinde jumıs alıp barıwı, kerekli texnik usıllardı úyrenip alıwı shárt boladı. Ulıwma aytqanda xorga dáslep texnik tárepten úyretiledi. Keyin bolsa kórkem atqarıw (sayqallanıw) ústinde is alıp barıladı. Shígarmanı úyretiwden aldın onı esittiriw júda zárúr bolıp tabıladı. Muzikalıq shígarmanı xor jámaátine úyretiw shártli túrde úsh bólimnen turadı;

- shígarmanı qosıqshılarga esittiriw,
- úyretiw,
- bekkemlew hám kórkem tásirli etip aytıwǵa úyretiw.

Shígarma álbette bóleklerge bólinip úyretiledi. Kóbinese shígarma eki bólimnen ibarat bolıp, shígarmanıń kirisiw bólimi kiris hám ekinshi bólimi naqıratıan ibarat boladı.

Shígarma dáslep texnik tárepten yaǵnıy onıń ádebiy teksti, ritmik dúzilisi úyretilip hám solfedjio qılınadı. Shígarmanı úyreniwdi shígarmanıń melodik-intonacion dúzilisine qarap, qálegen dawıstan baslaw múmkin. Mısalı; joqarı tájiriyebege iye bolǵan xorlar ushın dáslep birinshi dawıstı (tiykarǵı namanı) esitip hám úyreniwden baslaw qalǵan basqa dawıslardı úyreniwge birqansha jeńillik tuwdıradı. Sebebi tájiriyebe qosıqshılar tiykarǵı melodiyanı ańlamay turıp óziniń partiyalarındaǵı melodiyanı birgelikte aytı

almaydı. Olar ushın tiykarǵı melodiyanı esitip, óziniń melodiyların aytıwı partiyalardı bir-birine sáykeslendiredi, sondaǵana partiyalar bir pútin tolıq esitiledi. Tiykarǵı melodiya qosıqshılardı aytıw, esitiw hám baqlap barıw imkániyatın beredi. Teskeri, tájiriyesiz xorlarda dáslep tiykarǵı melodiya birinshi úyrenilmey, basqa dawıs partiyasındaǵı qosıqshılar óziniń melodiyların menen adastırıp qoyadı. Sonıń ushın shıǵarmanı xorǵa úyretkende melodik-intonacion dúzilisine qarap is tutqan maqul boladı.

Xor shıǵarmasını úyretkende hár bir partiyaǵa bólek úyretiwdiń abzal tamanı bar, birinshiden, namanı atqarıwshılar tez hám anıq úyrenip aladı. Ekinshiden bolsa, bólek partiyada qosıqshılar dawısının bir tegisligine, jaqsı ansamblge, sazǵa, durıs hám anıq aytıwǵa erisedi. Xormeyster xor shıǵarmasını úyretiw barısında teksttiń anıq aytılıwın, ritmlerin, dawıs xarakterin, durıs nápes alıwdı kórsetip hám qaytalap barıwı kerek. Xor shıǵarmasını texnik hár tárepleme úyrenip bolǵannan soń, onıń kórkem atqarılıwı ústinde jumıs alıp barıladı. Bunda shıǵarmanıń kórkem mazmunın ashıp beriw, obrazları, xakteri hám atqarıwshılıq usılları ústinde islenedi.

Hár bir muzikalıq fraza ortasında dawıs sál kúsheytip aqırında bolsa jumsaqlaw jeńil atqarılıwı múmkin. Dawıstı kúsheytw (orta bóleginde) hám kúshsizlendiriw (aqırında) nátiyjesinde tásirli atqarıwǵa erisiledi. Hár bir muzika bólekshesin bir tegis (dawıs kúshinde) atqarmay (eger fakturada kompozitor tárepinen birdey belgisi qoyılǵan bolsada) bálki paydalanıw hám tásirli atqarıwǵa erisiw lazım. Shıǵarmanı frazaǵa ajratıp bilimde úlken sheberlik bolıp esaplanadı. Xor shıǵarmasındaǵı kórkem mazmundı ashıp beriw ushında onı durıs atqarıw, tempin tawıp biliw úlken rol oynaydı. Sebebi shıǵarma kompozitor tárepinen belgilengen temp dárejesinde atqarılmasa onıń tiykarǵı mánisi tıńlawshıǵa túsiniksiz bolıp qaladı, hámde shıǵarmanıń xarakteride buzıladı. Saltanatlı ruxtaǵı shıǵarmada saltanatlılıq, shıǵarmada bolsa jumsaqlıq, náziklik, sulıwlıq joǵaladı. Shıǵarmadaǵı dinamikanıń anıq orınlanıwı, poetik teksttiń emotcional hám anıq aytılıwı onıń kórkem tásirshenligin asıradı. Sonday etip, shıǵarma texnik, kórkem hár tárepleme bekkemlenip úyrenilip, sayqallanǵannan soń, generalnıy repeticiyaǵa ótiwge boladı. General repeticiyadan soń xor jámaáti konsertke shıǵıwı múmkin. Sonıda este tutıw kerek, shıǵarma atqarıwshınıń ańma sińip jetpegeninshe hám birgeliktegi atqarıw sheberligine iye bolmaǵanınsha, shıǵarmanı tıńlawshılardıń názerine úsinip bolmaydı.

Xor jámaáti dirijyordıń hár bir qol hárekeri hám onıń qol isháralarına ámel etip, xor shıǵarmasını joqarı dárejede qátesiz hám shıǵarma kórkem obrazın tásirli atqarıp bilwi tiyis. Sondaǵana xor jámaáti menen dirijyor ortasındaǵı uyǵınlıq payda bolıp, shıǵarma tıńlawshıǵa jetip baradı hám kewillerinen shıǵadı. Xor shıǵarmalarında kóp dawıslı muzikanı garmonik esitiw hám aytıw, ondaǵı sulıwlıqtı ańlap túsiniw jetiwge imkán jaratadı. Eki dawıslılıq konlikpelerin rawajlandırıwda “kanon” usılındaǵı túrli shınıǵıwlar, qosıq aytıp turıw jaqsı nátiye beredi. Jumıs barısında qosıqshılardı úsh-tórt dawıslı shıǵarmalardaǵı garmonik akkordlardı esitiwge úyretip, keyinrek bolsa ákapella usılındaǵı shıǵarmalardı atqarıw hám onı shıraylı tásirli esitiwlerin sezip biliw qábiletlerin rawajlandıra baslaydı. Akapella usılında atqarıwda taza intonaciya, ansambl hám xordıń basqada elementlerine itibar qarattıw názerde tutiladı. Kóp dawıslı shıǵarmalardı atqarıw sheberligine iye bolıw, xor muzikasını gózzallıǵın túsiniw jetiwge hám qádirlawge onı súyiwge úyretedi. Dirijyor konsertke shıǵıwdan aldın ózin hám xor jámaátin psixologik tayarlawı, sazlawı tiyis. Bul konserttiń tabıslı ótiwine sebep boladı. Konsertte programmanı yadtan atqarǵan maqul boladı. Xor jámaátiniń hár bir konsertke shıǵıwları úlken tárbiyalıq qásiyetke iye. Konsert beriwdiń formaları tómendegilerden ibarat, mısalı: jańa jılǵa arnalǵan, 8-mart hayal-qızlar bayramı, Gárezsizlik bayramı htb. konsertler.

- ushırasıw kesheler;
- tematik konsertler;
- adebıy-kórkem kesheler;
- esabat beriw konsertleri

Xor jámaátiniń hárqıylı konsertlerde bayramlarda shıǵıwları yaǵnıy qatnasıwları xor jámaátinde dóretiwshilik ósiwdi hám rawajlanıwdı payda etedi, hárqıylı sınavlardan ótedi hám bekkemlenip shınıǵıp baradı.

Xormeyster konsert bolatuǵın jerdiń akustikasın bilip, ol jerde qısqasha tayarlıq jumısların alıp barıp, saxnaǵa kiriw-shıǵıw, turıw jaǵdayların, xordıń qanday keypiyatda bolıwın, xor jámaáti menen aldınnan kelisip alǵanı maqul boladı. Sonday-aq jámaát basshısı hárbir konserttiń qashan bolatuǵınlıǵın, kimler ushın ekenligin, soǵan qarap programma dúzip hám shıǵarmalardı tańlap, jánede saxnadaǵı shólkemlestiriw jumıslarında sheshedi.

Konsert programması bir eki kún aldın hám joqarıdaǵı ayılǵan máselelerdi sheship, puxta tayarlıq kóriw maqsetke muwapıq boladı. Qosıqshılardı konsertke erte shaqırıp qoyıw olardı

sharshatadı hám atqarıwshılıqtıń sıpatı tómenleydi.

Tıńlawshılardı zeriktirip qoymaw ushın hártúrli xarakterdegi shıǵarmalardı atqarıw hám programma dúzgende olardıń bir-biri menen baylanıslılıǵı sonday-aq koncert barısında kulminaciyası hám finalıda bolıwı tiyis.

Koncerttıń joqarı dárejede jaqsı ótiwine xormeysterdiń talapshańlıǵı, iskerligi xor menen birgelikte shıǵarma obrazın dóretip bilgenliginede baylanıslı boladı. Koncert sońında kemshilikleri hám jetiskenlikleri haqqında ayılıp kemshiliklerdi endigi márte boldırmay, aldın alıw ilajı islep shıǵıladı.

#### Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Bagirova F. “Dirijyorlik” O‘quv qo‘llanma. – T. 2010.-230b.
2. L.Jumayeva., N.Sharafiyeva. „Xor sinfi va kamer xor”. O‘quv qo‘llanma. T.: Barkamol fayz media, 2017.– 287 b.
3. Malikova S., Vasilchenko O. „Dirijyorlik” O‘quv qo‘llanma. – T.: 2018.
4. Ye.Nechayev. „Rabota s lyubitelskim xorom” O‘quv qo‘llanma. T., 2008 OOO «ALGO - BOSS» nashriyoti.
5. Mansurbekova F.Malikova D. „Xor sinfi” O‘quv qo‘llanma. T.: Lesson press. 2019.– 232 b.
6. Shamaxmudova B.V. „Xor lugati”. O‘quv qo‘llanma. Musıqa nashriyoti T.2009.
7. Vasilchenko O.A. „Xorovoy klass”. Lesson press. O‘quv qo‘llanma -T.: 2011- 180 bet.
8. Vasilchenko O, Malikova S. „Dirijirovaniye”. Uchebnoe posobiye – T.: 2020.

**REZYUME.** Ushbu maqolada xor ijrochiligida musiqiy asarning badiiy obrazini shakllantirish va uni konsert sahnasiga olib chiqish jarayoni yoritilgan. Asar ustida ishlash uch bosqichdan iborat: dirijyor tomonidan asarni chuqur o‘rganish, xor jamoasiga o‘rgatish va konsertda ijro etish. Tahlil jarayonida asarning umumiy mazmuni, musiqiy shakli, vokal-xor xususiyatlari, texnik va badiiy tomonlari o‘rganiladi. Shuningdek, eshittirish, qismlarga ajratib o‘rganish, xorda uyg‘unlik va his-tuyg‘uni yetkazish, hamda sahnaga tayyorlash bosqichlari haqida batafsil so‘z yuritiladi. Konsertga tayyorgarlikda xonandalar va dirijyor o‘rtasidagi uyg‘unlik, dastur tuzish, sahna madaniyati va akustika omillariga alohida e‘tibor qaratiladi. Ushbu jarayonlar xor ijrosining samaradorligi va badiiy darajasini oshiradi.

**РЕЗЮМЕ.** В статье рассматриваются этапы формирования художественного образа музыкального произведения в хоровом исполнении и подготовка к его концертному исполнению. Работа над произведением включает три стадии: изучение дирижёром, обучение хорового коллектива и выступление на концерте. Особое внимание уделяется анализу текста, музыкальной формы, вокально-хоровых особенностей, технических и художественных аспектов. Подробно описаны процессы прослушивания, разучивания по частям, развитие ансамбля и эмоциональной выразительности. При подготовке к концерту учитываются взаимодействие между дирижёром и хором, составление программы, сценическая культура и акустические условия. Все эти элементы способствуют повышению качества и выразительности хорового исполнения.

**SUMMARY.** This article explores the process of developing the artistic image of a musical composition in choral performance and preparing it for stage presentation. The work on a composition involves three main stages: the conductor’s in-depth study, teaching the choir, and public concert performance. Emphasis is placed on analyzing the text, musical structure, vocal-choral characteristics, as well as technical and artistic aspects. The article details methods such as auditory introduction, sectional rehearsal, ensemble development, and expression enhancement. Concert preparation includes coordination between the conductor and singers, program planning, stage discipline, and attention to acoustics. These processes significantly contribute to the quality and expressiveness of the choral performance.